

Lévinas pretpostavlja Drugoga kao neizostavni uvjet mogućnosti identiteta subjekta i to na način oposebljenog pristupanja Drugom, odnosno preuzimanja odgovornosti za njega. Radikalno značenje navedenog sastoji se u potrebi da etiku misli filozofski postavimo prije ontologije, i to je put kojim, prema Lévinasu, filozofija treba poći ne bi li iznova pronašla svoj izgubljeni smisao: tražiti odgovore na pitanja koja izravno pogadaju čovjekovu egzistenciju.

Etika vrijednosnog odgovora, katoličkog filozofa Dietricha von Hildebranda naslov je i tema četvrtog poglavlja knjige. Od širokog spektra pitanja kojima se u svojoj filozofiji Hildebrand posvećivao, Oslić se u ovom, zadnjem poglavlju, ograničio na probleme njegove praktične filozofije vezane za kritiku "egzistencijalne", odnosno "situacijske etike". Hildebrandov je etički program bazično usmjeren na pokušaj izgradnje jedne objektivne etike koja bi postavljala općevažeće, objektivne norme praktičnog djelovanja nadilazeći time svakovrsni etički relativizam koji, Hildebrandovim riječima, u ime čovjekove slobode i emancipacije subjekta počinju nijekati

općevažeće vrednote. Hildebrand je u tom smislu, smatra Oslić, naročito kritički raspoložen kako prema egzistencijalizmu u cjelini, tako i prema filozofskoj hermeneutici kakvu zatječemo kod Heideggera i Gadamera. U tome se ogleda i specifičnost ovoga poglavlja, jer ga Oslić na neki način tematsko-kritički izdvaja od ostatka knjige, ne želeći se očito vrijednosno svrstati pod jednu filozofsku koncepciju.

No, većinu problema koje je Josip Oslić izložio u svojoj knjizi *Izvor budućnosti* u najširem smislu ipak principijelno možemo smatrati problemima filozofije egzistencije. Neosujećujući pritom autorovu potrebu da ih permanentno drži u relaciji s religijskim okruženjem, može se reći da knjiga *Izvor budućnosti* obrađuje one teme koje se trendovski u filozofiji većinom olako zanemaruju s obzirom na svoju nespornu važnost i aktualnost. Oslićev prinos u približavanju izloženim filozofskim i teološkim temama svakom budućem čitatelju ne bi utoliko trebao ostati nezapažen.

Boško Pešić

*Bana Josipa Šokčevića 17
HR-32270 županja
bosko.pesic@zg.hinet.hr*

Nietzscheovo nasljeđe, priredio Damir Barbarić, Matica hrvatska, Zagreb 2002, 162 str.

Svi koji prate filozofijske diskusije zadnjih nekoliko desetljeća složiti će se da je djelo Friedricha Nietzschea (1844-1900) postalo jedno od glavnih vrela raznovrsnih postmodernističkih strujanja u filozofiji. Glede rastućeg interesa za Nietzscheove spise (koji se ogleda u većem broju izdanja, prijevoda, komentara i citiranja, tako da primjerice baza TEN Kalifornijskoga sveučilišta bilježi više od

500 monografija o Nietzscheu nastalih posljednjih nekoliko godina), mnogi govore o ponovnoj aktualizaciji ovoga oseljbnoga mislioca. No, budući da zanimanje za Nietzscheovu misao ne prestaje još od njegove smrti, koja simbolički obilježuje početak XX stoljeća, bolje bi bilo reći da danas prisustvujemo jednoj izrazito filozofijskoj aktualizaciji nekih njegovih ideja negoli ponovnom

oživljavanju navodno zaboravljenoga mislioca.

Cjelokupno bi se dosadašnje Nietzscheovo intelektualno djelovanje moglo opisati kao slijed više ili manje jednosmjernih utjecaja i interpretacija. Poslije prve faze prihvaćanja, koja se u ne svagda određenom obliku (filozofija života, kritika kulture i morala, psihobiografska razmatranja) protežu sve do tridesetih godina 20. stoljeća, Nietzscheovo je mišljenje više uzimano kao aberantni slučaj filozofije, nego kao ozbiljan i plodan pokušaj refleksije čitave misaone tradicije. U drugoj su se fazi recepcije tumači nadovezali ponajviše na neke socijalno-političke aspekte njegova djela, a u rastućoj ideologizaciji najdalje su odmakli teoretičari nacionalsocijalističkoga porotka Rosenberg i Bäumler. Oštra ideologijska reakcija na fašizam, napose ona inspirirana Lukácsom i njegovom tezom o “razaranju uma”, samo je stigmatizirala to vezivanje Nietzschea za fašizam, određujući tako i nakon propasti III. Reicha vodeći smjer (ne)razumijevanja Nietzscheovih ideja. Treća, filozofijski svakako najzanimljivija faza razumijevanja Nietzschea, započinje radovima Löwitha, Heideggera, Jaspersa, Finka, Ulmera, Kaufmanna te pripadnika kritičke teorije društva (Adorno, kasnije Habermas i Schmidt). U radovima ovih filozofa Nietzsche se, s jedne strane razmatra kao dovršitelj zapadnjačke metafizike (Heidegger), odnosno spoznajne teorije (Habermas), a s druge kao veliki rastvoritelj zapadnoeuropske, moderne, prosvjetiteljske tradicije (Fink, Ulmer, Adorno).

Poststrukturalistički pokret u Francuskoj, koji dosta duguje ovoj posljednjoj fazi razumijevanja Nietzschea, istakao je razgraditeljske (disolutivne) sadržaje njegove misli, dovodeći ga još bliže nego svojevremeno Löwith u svezu s Marxom (Kierkegaarda u tom društvu revolucionarnih, prevratničkih mislilaca zamjenjuje sada Freud). Poststrukturalizam se napose inspirirao Nietz-

scheovom “spisateljskom praksom” u kojoj je nalazio plodne impulse za radikalnu dekonstrukciju zapadnjačkog govora i mišljenja (Foucault, Deleuze, Derrida, Klossowski, Kofman, Rey, a još od ranije Bataille). Utjecaj francuskih, posve neortodoksnih tumačenja Nietzschea osjeća se danas kod brojnih autora na širokom prostoru od Amerike do Japana.

Veliki doprinos bogatijem i intenzivnijem proučavanju i utjecaju Nietzschea daju Nietzscheova cjelokupna djela (*Nietzsche-Werke*) koja su kritički izdali G. Colli i M. Montinari. Uz njemački original izdani su francuski, talijanski i japanski prijevod. Posrijedi je izdanje koje prvi puta pruža integralni uvid u Nietzscheovu opsežnu zaostavštinu i stoga ne iznenađuje da se s njim paralelno pojavljuju brojni skrupulozni povijesno-filologijski radovi. Od 1972. godine izlazi časopis *Nietzsche-Studien* kao internacionalni forum istraživača Nietzscheove misli.

U Hrvatskoj se pak spomenute glavne faze Nietzscheove recepcije ne očitavaju baš oštro, ali iz vremenske perspektive od stotinjak godina, koliko se kod nas o Nietzscheu piše, vidljive su mijene u pristupu, razumijevanju i ocjeni. Prvi put se o Nietzscheu kod nas pisalo još 1889. godine (Jakša Čedomil), a još prije Prvoga svjetskog rata pojavilo se nekoliko solidnijih tekstova o različnim (najčešće biografskim) aspektima Nietzscheova djela. Između dva rata Nietzsche i kod nas stječe glas ekscentrika, ludaka, antisemita, a ubrzo i fašiste. Radovi poput Dvornikovićeve osvrta u *Suvremenoj filozofiji* postaju prava rijetkost, a sve više ih potiskuju sasvim ideologizirana izjašnjenja za i protiv, pri čemu ovo drugo dominira napose na intelektualnoj ljevici, a još od ranije i u nacionalno-kršćanskim krugovima. Samo je Miroslav Krleža usred fašističkoga iskrivljavanja, koje je kod nas olako preuzeto, imao snage da u samo praskozorje Drugoga svjetskog rata i netom

obamrlih polemika na tzv. književnoj ljevici zabilježi kako “već godinama osjeća potrebu da se jednoga dana sa zahvalnošću i apologetski raspiše o Nietzscheu”.

Krležin navještaj jednoga slobodnijeg i nesputanijeg pristupa Nietzscheu mogao se realizirati u Hrvatskoj tek krajem šezdesetih godina. Tada izlazi poneseno i strasno pisana knjiga Danka Grlića o Nietzscheu. Značenje Grličeve knjige poglavito potječe iz njezinih bitnih značajki: filozofijskog pristupa Nietzscheovom mišljenju uz odbacivanje ideoloških falsifikata i odvažnosti interpretacije koja kritički respektira najznačajnija dostignuća novijih tumača Nietzscheove filozofije (Löwith, Heidegger, Fink). Trebat će dugo vremena nakon toga da Damir Barbarić objavi ogled *Korak k Nietzscheu* koji će označiti korak dalje u novom i produktivnom razumijevanju Nietzschea, razumijevanju što će ga isti autor razviti i u svojim daljnjim tekstovima: u središtu je sada Nietzscheova kritika metafizike i svih shematizama tradicionalnoga mišljenja. Barbarićeva je intencija označena kao pokušaj naznake, ocrtavanja i dostatnog predstavljanja jezgre onog pozitivnog i doista novog u Nietzscheovom filozofiranju. Još jedan korak dalje učinit će Borislav Mikulić raspravom *Nietzsche versus Heidegger*. Posrijedi je pokušaj kritike Heideggera postavljen u “izokrenutu vizuru”: od Nietzschea kao interpretiranog mislioca ka Heideggeru. U tom je smislu Mikulićeva rasprava zacijelo otišla najdalje u raskrivanju prevratničkih i osloboditeljskih motiva Nietzscheova filozofiranja.

No, što je pri tomu najznačajnije, Grlić, a potom i Barbarić, te napose Mikulić, učinili su bitan preokret: ne piše se samo o Nietzscheu, njegovo mišljenje nije izlagano i interpretirano nego se zajedno s Nietzscheom misli o epohalnom zbivanju na kraju metafizičkoga razdoblja svijeta i života. Drugim riječima, hermeneutički postupak tumačenja Nietzschea

uzimlje oblik *su-mišljenja*. Nietzsche je mislilac s kojim se mogu iskati odgovori na pitanja što ih tako snažno i neodložno nameće vrijeme u kojemu živimo.

Posljednjih godina raste broj prijevoda Nietzschea kod nas, a porast zanimanja odražava se i u časopisima. No, u tomu se ne mogu prepoznati neki bitni stvaralački pomaci od već izbornoga. Dapače, dosta je radova koji samo monotono recikliraju već znane interpretacije.

Također, uočljivo je kronično nepoznavanje relevantne sekundarne literature, njezino bahato ignoriranje. Sve nam to u velikoj mjeri posvjedočuje i zbornik *Nietzscheovo nasljeđe*, zbornik koji donosi izbor materijala s istoimenoga simpozija održanoga u Matici hrvatskoj povodom stogodišnjice Nietzscheove smrti. Pogledajmo ga malo pobliže.

Dubravka Kozina se u svom prilogu bavi susretom Nietzschea i Lou Salomé. Taj susret vidi kao igru sudbine i smatra da je Nietzscheu pružio predah, a kroz stihove pjesme Lou Salomé *Molitva životu* utvrđuje jedan od slučajnih tragova, impuls koji ga je gurnuo prema konačnom, nepovratnom pristajanju, privrženosti *amor fati*, radosnom da-kazivanju “najvećem utegu” – misli vječitog povratka jednakog. Šteta što autorica nije iskoristila četiri Nietzscheova zapisa Lou Salomé kao povod za barem naznaku pitanja žene kod Nietzschea. Jer, kako su već pokazali Jacques Derrida i Sarah Kofman, ni u jednom djelu u dosadašnjoj povijesti mišljenja nije pitanje žene igralo tako presudnu ulogu kakvu ima kod Nietzschea. Žena tu biva “junakinjom” metafizičkog preokreta i prilikom samog preokreta metafizike. Našla se s obje granice, kao zatočenica “istinskoga svijeta” i kao oličenje “svijeta pričina”. S pitanjem žene se tako razrađuje temeljna metafizička opreka istinitog i neistinitog.

Ksenija Grubišić se u prilogu o tragičnom liku kao Nietzscheovu temelju razumijevanja dobra i zla upušta u pokušaj iznalaženja opravdane moralne inter-

pretacije svega postojećeg. Prema autorici, da bi se moglo govoriti o mjestu kategorija dobra i zla u Nietzscheovoj filozofiji, moramo stalno biti u dijalogu s grčkom filozofijom. Ksenija Grubišić pri tomu nastoji prepoznati ono što je sam Nietzsche prepoznao, ponajprije u grčkoj filozofiji obuhvaćenoj u ona dva stoljeća tragičnog razdoblja, a potom i u postanku i razvoju grčke tragedije. Posrijedi je razdoblje u kojemu je sve postojeće pretvoreno u božansko, svejedno je li dobro ili zlo.

Branka Brujić se upušta u odnos Maxa Schelera spram Nietzschea. Scheler drži da za Nietzschea bivanje volje za moć ima značaj apsolutnog bitka – na djelu je u svakolikoj prošlosti i budućnosti. Pojmio ju je i koncipirao “ontički apsolutno”. Upravo se s takvim pojmom volje za moć on nastoji razračunati pokazujući da je ona navlastito pripadna artikulaciji suvremenoga znanstvenotehničko-radnog svijeta.

Nina Aleksandrov-Pogačnik osvrće se na stav Miroslava Krležu spram Nietzschea. Kao i prethodni istraživači (Grlić, Stančić, žmegač), pokazuje da je Nietzsche nepobitno za Krležu bio najautentičniji simptom i dijagnostičar, poticaj i miljokaz u njegovim osobnim raspoloženjima, dvojbama, raskolu i traženjima, ali i pokazatelj i znak svih silnica duha vremena.

Samir Arnautović u lijepo pisanom eseju varira Nietzscheov odnos spram prosvjetiteljstva. Nietzscheova kritika prosvjetiteljstva proishodi iz pokušaja ponovnoga ustrajavanja na prosvjetiteljskim idealima koje je samo prosvjetiteljstvo iznevjerilo. U tomu se smislu, tvrdi autor, antiprosvieteljsko nastojanje može razumijevati kao svojevrsan prosvjetiteljski obrat. Iako Arnautović dobro poznaje diskusijske frontove oko Nietzschea, možemo zamijetiti izostajanje upućivanja na poticaje iz kritičke teorije društva, koja je ovu temu i eksplicitno dodirнула.

U svom prilogu Davor Ljubimir, nadahnut ranijim Barbarićevim uvidima, profinjeno ulazi u Nietzscheovu unutarnju rastrganost između poriva da se bez obzira na posljedice uspije izdržati s najdubljom istinom svega (kontinuum čistoga bivanja) i uviđanja neophodnosti žrtvovanja te suživljenosti i prihvaćanja čitavoga spektra zabluda koje su uvjet mogućnosti života.

Na tragu interpretacija Volkera Gerharda i Volkmann-Schlucka, Ivan Bubalo se hvata u koštac s Nietzscheovim drugim “nesuvremenim razmatranjem” (*O koristi i šteti historije za život*). Posrijedi je Nietzscheovo egzistencijalno-ontologijsko tumačenje vremenitosti odnosno povijesti. U Bubalovom vrsnom prilogu napose valja istaknuti, istina samo u konturama, autorovo ukazivanje na bitno nadahnuće tematiziranoga stanovišta nesuvremenosti, a to je oblik *tragičkog iskustva* egzistencije koje odbacuje pesimizam, a najveću potvrdu života ište kroz vječno vraćanje. Teza o vječnom vraćanju jest egzistencijalno-ontologijska teza o dovršenosti svijeta u svakom njegovom času što omogućuje eliminaciju svake transcendentne osnove života koja bi život svela na nešto drugo.

Gorućem pitanju koliko se Nietzsche glede svojega projekta kentaurске filozofije može držati “točilom” (Habermas) od kojega vode različni smjerovi u samom ulasku u postmodernu, posvećen je ogled žarka Paića o Nietzscheu i postmodernoj kritici uma. Autor je ambiciju ograničio na prikaz tumačenja Nietzschea u djelu francuskoga filozofa Gillesa Deleuzea (u nas odavna prostudirano u radovima Nenada Mišćevića) i njemačkog filozofa i esejista Petera Sloterdijka. No, već je na prvi pogled očito da je ovdje predočena lektira Deleuzeova djela površna, mjestimice i posve arbitrarna. Kako primjerice braniti tezu da je Deleuzeov vodeći pojam, pojam razlike, preuzet ne iz Nietzschea nego iz Sausseurea. Naporno je ponav-

ljati da razlika kod Deleuzea nije samo znanstvena (to je čak ponajmanje) nego nadasve ontologijsko-logička kategorija vezana za nesvodljivost i drugotnost. Također, nije jasno koji prijevod Deleuzeova djela autor ima pred sobom. Navedene stranice ne odgovaraju originalu, kao ni predloženi prijevod. Deleuze ne govori o “nepoznatoj igri” nego o “nepoznatoj radosti”. U prikazu Sloterdijka pak nema ni najmanjega osvrta na istinski *novum* kojega Sloterdijkovo tumačenje uvodi u studij Nietzschea. A to je misao da je ideja vesele znanosti (središnja ideja Nietzscheova mišljenja) duboko ukorijenjena u anti-sokratskoj “tragičkoj nastrojenosti” spram svijeta i života.

Prilog Damira Barbarića “Pjesnički um” je izmijenjeni i dopunjeni raniji autorov rad “Prilog genealogiji uma”. I ovaj put se Barbarić usmjerava na zadnji smisao Nietzscheove izazovne kritike uma i metafizike. Kao što je već zacrtao Friedrich Kaulbach, posrijedi je navlastita “rehabilitacija” estetičkog uma (Barbarić ga

denominira kao pjesnički, iako bi možda bilo najbolje govoriti o *muzičnom* umu), uma koji je oslobođen i uzdignut nad žalosno službovanje onom *ratio*, računu i obračunu. Ova Nietzscheova kritika naslijeđenoga idealističkog shvaćanja uma kao svjesnoga subjekta, zvana “estetička revolucija”, zacijelo je najprivlačniji moment njegove postmoderne recepcije.

Što zaključiti? Ništa drugo doli potvrditi riječi samog priređivača da predloženi zbornik posvjedočuje da u Hrvatskoj ozbiljan rad na proučavanju, razumijevanju i tumačenju cjeline Nietzscheova filozofijskog djela (i njezine do danas dostignute recepcije) u bitnome tek predstoji.

Mario Kopic

Fondazione Julius Evola
Via Flaminia 109, I-00196, Roma
nikson@jadran.com

Vladimir Jelkić, *Nietzsche – povratak vlastitosti*, Hrvatsko filozofsko društvo (Biblioteka Filozofska istraživanja; knjiga 115), Zagreb 2000, 158 str.

Pred nama je autorov doktorski rad *Kritika morala i odgoj za nadčovjeka u filozofiji Friedricha Nietzschea*, obranjen 1999. godine. Prigodna izmjena naslova sugerira da kritikom morala pripremljen odgoj za nadčovjeka smjera k nečemu što autor naziva “vlastitost”, i što na str. 34 određuje ovako: “Kao individue, dakle, mi smo uvijek tijelo. Individualnost svakog tijela zasniva se u njegovu osobenom preplitanju s cjelinom svijeta. Ustvari je vlastitost ime za to preplitanje. [...] Nikakva općenitost (um, duh)

nema primat nad individualnim (tijelom), nad vlastitošću – um nije neuvjetovan nego je ‘oruđe’.” Zaključak rada, pak, autor okončava ovako: “Možemo zaključiti da na kraju puta, na kojega Nietzsche poziva svoga čitatelja, nije neki cilj, nego sama vlastitost. Pokušaj dostizanja bilo kojeg drugog, mogućeg i zamislivog cilja, uz pomoć Nietzschea, nužno završava neuspjehom.” (str. 142)

Rad kao cjelina ukazuje na to da je moral, okrenut vazda nekakvim umom posredovanim općenitostima, stoljećima